

**ПРО ВОДНО-БОЛОТНІ УГІДДЯ МІЖНАРОДНОГО ЗНАЧЕННЯ
ТА ЇХ ЗАКРІПЛЕННЯ В МІСТОБУДІВНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ**

**ON WETLANDS OF INTERNATIONAL IMPORTANCE
AND THEIR CONSOLIDATION IN URBAN PLANNING DOCUMENTATION**

Баїк О.І., д.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Баїк М.Р., студентка I курсу магістратури
Інститут архітектури та дизайну Національного університету «Львівська політехніка»

У статті проаналізовано визначення термінів «болото» та «водно-болотні угіддя». З огляду на наявні теоретико-правові підходи, а також сучасну нормативно-правову базу, зазначено, що кращому розумінню поняття водно-болотних угідь міжнародного значення сприятиме їх законодавче розмежування з водно-болотними угіддями загальнодержавного значення та водно-болотними угіддями місцевого значення. Зауважено, що основні положення, які регулюють функціонування водно-болотних угідь зі статусом міжнародного значення, закріплено в «Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовище існування водоплавних птахів» або ж, іншими словами, Рамсарській конвенції.

Вказано на важливе значення Рамсарської конвенції для збереження водно-болотних екосистем та її співпрацю з глобальними недержавними організаціями, які були асоційовані з Конвенцією з початку її існування, а пізніше отримали офіційний статус Партнерських міжнародних організацій.

Проаналізовано положення національного законодавства щодо участі України в Рамсарській конвенції, а також указано на особливості узгоджувальних процедур отримання статусу міжнародного значення водно-болотних земель України в Рамсарському Секретаріаті.

Зазначено щодо важливості закріплення відомостей про водно-болотні угіддя, в тому числі й водно-болотні угіддя міжнародного значення, в містобудівній документації. Проаналізовано відповідні положення Генеральної схеми планування території України та Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

Зроблено висновок про те, що сьогодні у вітчизняному законодавстві закріплено положення, на підставі яких можна вважати, що всі водно-болотні угіддя в Україні є частиною її земель, які за основним цільовим призначенням відносяться до земель водного фонду. Водночас водно-болотні угіддя України, яким на основі Рамсарської конвенції присвоєно статус міжнародного значення, є важливими водними об'єктами, відомості про які потрібно брати до уваги під час складання містобудівної документації.

Ключові слова: болота, водний фонд, водно-болотні угіддя, водно-болотні угіддя міжнародного значення, містобудівна документація, Рамсарська конвенція.

The article analyzes the definition of the terms "swamp" and "wetlands". Taking into account the available theoretical and legal approaches, as well as the modern legal framework, it is noted that a better understanding of the concepts of wetlands of international importance will contribute to their legislative demarcation with wetlands of national importance and wetlands of local importance. It is noted that the main provisions governing the operation of wetlands with international status are enshrined in the Convention on Wetlands of International Importance, Mainly as Waterfowl Habitats, or, in other words, the Ramsar Convention.

The importance of the Ramsar Convention for the Conservation of Wetland Ecosystems and its cooperation with global non-governmental organizations, which have been associated with the Convention since its inception and later received official status as International Partner Organizations, is highlighted.

The provisions of the national legislation on Ukraine's participation in the Ramsar Convention are analyzed, as well as the peculiarities of the conciliation procedures for obtaining the status of international importance of wetlands of Ukraine in the Ramsar Secretariat.

The importance of consolidating information on wetlands, including wetlands of international importance, in urban planning documentation is noted. The relevant provisions of the General Scheme of Spatial Planning of Ukraine and the Law of Ukraine "On Regulation of Urban Development" are analyzed.

It is concluded that today the domestic legislation enshrines provisions on the basis of which it can be assumed that all wetlands in Ukraine are part of its lands, which for the main purpose belong to the lands of the water fund. At the same time, the wetlands of Ukraine, which are assigned the status of international importance on the basis of the Ramsar Convention, are important water bodies, information about which should be taken into account when compiling urban planning documentation.

Key words: swamps, water fund, wetlands, wetlands of international importance, town-planning documentation, Ramsar Convention.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах світової екологічної кризи, дедалі ширшого обговорення набувають проблемні питання, наявні у водній сфері, зокрема щодо належного функціонування та збереження водно-болотних угідь. В Україні ця сфера відносин хоча й регулюється окремими нормативно-правовими актами, однак вони потребують доопрацювання відповідно до змін, які відбуваються в суспільстві.

Метою статті є здійснення аналізу водно-болотних угідь міжнародного значення та їх закріплення в містобудівній документації.

Виклад основного матеріалу. У чинному законодавстві України, крім терміна «болото», вживається також термін «водно-болотні угіддя», який було закріплено в постанові Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1999 р. № 166 «Про

затвердження Положення про водно-болотні угіддя загальнодержавного значення», проте через втрату чинності цієї постанови, втрачено і визначення цього терміна. Відповідно до ст. ст. 3–4 Водного кодексу України, ст. 58 Земельного кодексу України термін «болото» – це «надмірно зволожена земельна ділянка із застоєм водним режимом і специфічним рослинним покривом». Землі, зайняті болотами, належать до земель водного фонду [1; 2]. Водночас землі водного фонду можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Своєю чергою болота із земель водного фонду можуть передаватися на умовах оренди громадянам та юридичним особам, органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування (ч. ч. 1, 4 ст. 59 ЗК України) [2].

Термін «водно-болотні угіддя» відповідно до ст. 1 Рамсарської конвенції – це «райони маршів, боліт, драговин,

торфовищ або водойм – природних або штучних, постійних або тимчасових, стоячих або проточних, прісних, солонкуватих або солоних, – зокрема, морські акваторії, глибина яких під час відпливу не перевищує шести метрів» [3]. Торфовища у складі водно-болотних угідь міжнародного значення відносяться до особливо цінних земель (п. «б» ч. 1 ст. 150 ЗК України) [2].

Болота, за оцінками науковців, є одним із ключових типів екосистем планети, що визначає кругообіг води і кліматичні умови, джерело прісної води, природний очисник середовища від багатьох забрудників, основа розвитку зрошуваної землеробства. Донедавна висока заболоченість території сприймалася як лихо, з яким треба боротися, існували державні програми осушення боліт. У світі з 1900 р. 64% водно-болотних угідь зникли, а більшість тих, що залишились, – деградували. В Україні частка території, вкритої поверхневими водами, становить 4% від загальної площі, а частка боліт – 1,6% [4].

Водночас варто пам'ятати, що водно-болотні угіддя мають велике як природне, так і соціокультурне значення. У планетарному аспекті велике екологічне значення мають висока акумулювативна і продуктивна здатність водно-болотних угідь, їхня сполучна функція між суходільними та водними типами екосистем. Виключене екологічне значення водно-болотні угіддя мають як місця перебування для 2/3 усіх видів рослин і тварин, як ділянки продукування біомаси та кисню, як природні резервуари та фільтри очищення води. Основна гідрологічна роль водно-болотних угідь полягає в перерозподілі стоку та впливі на різні форми водного режиму. Водно-болотні угіддя акумулюють вологу, переводять поверхневий стік у підземний, знижують висоту паводкової хвилі, збільшуючи тривалість паводку, та сприяють попередженню катастрофічних явищ. Водно-болотні угіддя збільшують величину мінімального стоку річок у посушливі періоди. Екосистемна цінність водно-болотних угідь України визначається: трансконтинентальним значенням угідь як місць лійки і зимівлі для птахів, що мігрують між Євразією та Африкою; високим ступенем ландшафтного різноманіття; великим біотичним різноманіттям; значною місткістю кормової бази для мігруючих птахів і птахів, що гніздяться. Водно-болотні угіддя мають також важливе соціально-культурне значення. Вони значною мірою задовольняють соціальні потреби в різних видах рекреації [4].

Н.В. Фролова слушно зазначає про потребу чіткого визначення в законодавстві України поняття водно-болотних угідь міжнародного значення та водно-болотних угідь загальнодержавного значення, їх відокремлення від водно-болотних угідь місцевого значення. На її думку, водно-болотними угіддями міжнародного значення вважаються водно-болотні угіддя, внесені до Рамсарського переліку, тобто ті, які відповідають критеріям Рамсарської конвенції. А водно-болотними угіддями загальнодержавного значення вона пропонує вважати: водно-болотні угіддя міжнародного значення; водно-болотні угіддя в межах внутрішніх морських вод або територіального моря; водно-болотні угіддя в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; водно-болотні угіддя, які розташовані в межах лікувальних місцевостей або курортів загальнодержавного значення, або на території яких розташовані бальнеологічні ресурси загальнодержавного значення; водно-болотні угіддя, на території яких виходять на поверхню підземні води загальнодержавного значення; водно-болотні угіддя, на території яких проростають рослини, занесені до Червоної книги України, та/або рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; водно-болотні угіддя, на території яких розташовані масиви заплавлених лісів загальнодержавного значення; водно-болотні угіддя, які є середовищем перебування для тварин, занесених до Червоної книги України. Всі інші водно-болотні угіддя, на думку

Н.В. Фролової, належать до водно-болотних угідь місцевого значення [5, с. 232]. Вважаємо, що таке законодавче розмежування водно-болотних угідь сприятиме не лише кращому розумінню понять водно-болотних угідь міжнародного значення, водно-болотних угідь загальнодержавного значення та водно-болотних угідь місцевого значення, а й приверне увагу до важливості належного правового регулювання в цій сфері відносин.

Щодо водно-болотних угідь зі статусом міжнародного значення, то основні положення, що регулюють їх функціонування, закріплено в «Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів» або ж, іншими словами, Рамсарській конвенції, яка була підписана 2 лютого 1971 р. в іранському місті Рамсар. Тоді її підписали 18 країн. Цей документ став першою глобальною угодою з охорони та збереження природних ресурсів. Наразі до Конвенції приєдналися вже 170 країн світу, серед яких і Україна [6]. Договірні Сторони цієї Конвенції домовилися про те, що: «кожна Договірні Сторона визначає придатні водно-болотні угіддя на своїй території для включення їх до Списку водно-болотних угідь міжнародного значення, що засновується відповідно до статті 8 цієї Конвенції. Межі кожного водно-болотного угіддя точно описуються та наносяться на карту й можуть включати прибережні річкові й морські зони, суміжні з водно-болотними угіддями, та острови або морські акваторії, глибина яких перевищує шість метрів під час відпливу, що розташовані в межах водно-болотних угідь, особливо там, де вони важливі як середовище існування водоплавних птахів» (ч. 1 ст. 2 Конвенції). Рамсарська конвенція є чинною впродовж невизначеного строку (ч. 1 ст. 11 Конвенції) [3].

Кожного року 2 лютого країни світу, які мають на своїх територіях водно-болотні угіддя, в тому числі Україна, відзначають Всесвітній день водно-болотних угідь. Відзначення цього Дня приурочено до підписання світовою спільнотою 2 лютого 1971 р. Рамсарської конвенції. Кожного року цей день проходить під певним гаслом і тематикою. Тема 2021 року – «Водно-болотні угіддя, вода і життя – нероздільні!». Цьогорічна тема привертає увагу до питань, пов'язаних з використанням прісної води, а також ролі водно-болотних угідь у накопиченні, очищенні та постачанні прісної води для потреб людства і природних процесів [7].

Рамсарська конвенція закликає звернути увагу на зростаючу водну кризу у всьому світі та одну з її причин – руйнування водно-болотних екосистем. Водночас водно-болотні угіддя надають низку екосистемних послуг, від яких залежить людство і вартість яких оцінюється у 47 трильйонів доларів США на рік – це і постачання прісної води для споживання та сільського господарства, риболовля і аквакультура, протидія негативному впливу штормів та повеней, регуляція клімату та створення середовища існування. Крім того, Рамсарська конвенція наголошує на необхідності запровадження основних підходів для збереження прісних вод та забезпечення належного доступу до чистої води – це припинення руйнування і початок відновлення водно-болотних угідь, демонтаж гребель, припинення надмірної експлуатації підземних вод, очищення і припинення забруднення джерел прісної води, збільшення ефективності використання води, належне використання водно-болотних угідь, інтеграція питань управління водно-болотними угіддями в секторальні та регіональні плани розвитку [8].

Рамсарська конвенція тісно співпрацює з декількома глобальними недержавними організаціями, які були асоційовані з Конвенцією з початку її існування, а пізніше отримали офіційний статус Партнерських міжнародних організацій (the International Organization Partners). До них належать: 1) BirdLife International (formerly ICBP); 2) IUCN – The World Conservation Union; 3) IWMI – The

International Water Management Institute; 4) Wetlands International; 5) WWF (World Wide Fund for Nature) International. Партнерські організації допомагають роботі Конвенції на глобальному, регіональному, національному та локальному рівнях, на рівні технічної експертизи, реалізації різних проектів, фінансової підтримки. Інформація щодо діяльності Конвенції та її керівні документи розміщені на веб-сайті www.ramsar.org, який постійно поповнюється новими матеріалами [9].

Варто зазначити, що Законом України «Про участь України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів» Україну визнано правонаступницею Союзу РСР щодо участі в Рамсарській конвенції, яка була ратифікована Верховною Радою СРСР 26 грудня 1975 р. [10]. До прикладу, ще у 1975 р. статус водно-болотних угідь міжнародного значення надано чотирьом ББУ України (Ягорлицькій, Тендрівській та Каркінітській затоках і Дунайським плавням) загальною площею 211 тис. га [11]. З метою реалізації положень вказаного Закону Кабінет Міністрів України постановив затвердити Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення [12]. Власне, цим Порядком визначено процедуру надання водно-болотним угіддям статусу міжнародного значення відповідно до критеріїв Рамсарської конвенції. Водночас у цьому Порядку передбачено, що «на всі водно-болотні угіддя міжнародного значення складаються паспорти, ведення яких покладається на адміністрації установ природно-заповідного фонду, в межах яких знаходяться ці угіддя, а у разі їх знаходження за межами територій природних заповідників, біосферних заповідників і національних природних парків – на облдержадміністрації. Своєю чергою облдержадміністрації, <...> за погодженням з користувачами (власниками) земельних ділянок та інших природних ресурсів забезпечують установлення спеціальних знаків на межах водно-болотних угідь міжнародного значення. Межі водно-болотних угідь міжнародного значення наносяться на плани та карти відповідних земельних ділянок» (пункти 10, 11 Порядку надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення) [13].

Здійснення державного контролю за додержанням органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами, створеними та зареєстрованими відповідно до законодавства іноземної держави, вимог законодавства про використання та охорону земель щодо збереження водно-болотних угідь, належить до компетенції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у галузі земельних відносин (ст. 14-2 ЗК України) [2].

Повний перелік угідь України, які офіційно визнані Рамсарською конвенцією, розміщено на сайті Природно-заповідного фонду України [9].

Сьогодні в Україні налічується 50 водно-болотних угідь міжнародного значення загальною площею більше 800 тис. га, з яких у 2019 р. відразу 11 водно-болотних угідь на території нашої країни отримали статус рамсарських і тому визнані територіями міжнародного значення. Новий статус отримали такі угіддя: Атак-Боржавське, Долина нарцисів, Печера «Дружба», Чорне багно, Урочище Озірний-Бребенескул (Закарпатська обл.), Бурштинське водосховище та ріка Дністер, витоки ріки Прут, витоки ріки Погорілець (Івано-Франківська обл.), Верхове болото «Надсяння» (Львівська обл.) та Лядова-Мурафа (Вінницька обл.). Це означає, що відтепер Україна безпо-

середньо бере на себе відповідальність за збереження цих угідь у рамках глобальної угоди з охорони та збереження природних ресурсів. Про це зазначено на офіційному сайті ramsar.org [14; 6].

29 серпня 2019 р. відбулося урочисте вручення сертифікатів Рамсарської конвенції представникам адміністрацій установ природно-заповідного фонду, в межах яких створені нові водно-болотні угіддя міжнародного значення, та представникам обласних державних адміністрацій. Як зауважує В. Костюшин, тепер головним є те, як буде опікуватися країна цими угіддями. Адже, ініціюючи процес визнання у себе рамсарських угідь, вона бере на себе певні зобов'язання, передбачені Рамсарською конвенцією, щодо збереження цих територій. Водночас, на його думку, «позитивним є те, що визнано 11 нових об'єктів. І частина з них розташована на наявних територіях природно-заповідного фонду, тому існує велика ймовірність, що до цих рамсарських угідь буде підвищено увагу» [6]. Варто зазначити, що ще у 2011 р. ці території були погоджені щодо внесення їх до Списку водно-болотних угідь міжнародного значення відповідними розпорядженнями Кабінету Міністрів України «Про погодження надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення»: від 23 лютого 2011 р. № 147-р та від 21 вересня 2011 р. № 895-р [15; 16]. Утім, узгоджувальні процедури тривали в Рамсарському Секретаріаті майже 9 років, оскільки їх ускладнили введенням спеціальної онлайн-платформи, оскільки описи до водно-болотних угідь довелося переробляти і подавати заново. До речі, востаннє відповідні сертифікати Україна отримувала у 2016–2017 роках для чотирьох водно-болотних угідь на Поліссі та двох на Дніпрі в Запорізькій області [6].

Загалом, в Україні території, які займають водно-болотні угіддя (у тому числі й водно-болотні угіддя зі статусом міжнародного значення), в Генеральній схемі планування території України визначено серед природних територій, які за видами та режимами переважного використання є важливими для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (зона національної екологічної мережі), що на підставі результатів оцінки природних і антропогенних чинників (вид та щільність забудови, екологічний стан тощо) сприяють створенню повноцінного життєвого середовища та сприятливих умов розвитку економіки, забезпеченню ефективного використання потенціалу територій зі збереженням їхньої природної та історичної самобутності [17]. Варто зазначити, що генеральна схема планування території України – це містобудівна документація, що визначає концептуальні вирішення планування та використання території України. Своєю чергою містобудівну документацію законодавець визначає як затвержені текстові та графічні матеріали з питань регулювання планування, забудови та іншого використання територій (ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності») [18].

Крім того, у ч. 8 ст. 16-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» зазначено, що відомості про об'єкти водного фонду та водно-болотні угіддя є вихідними даними для розроблення комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади (далі – комплексний план), який водночас є містобудівною документацією на місцевому рівні та документацією із землеустрою, що визначає планувальну організацію, функціональне призначення території, основні принципи і напрями формування єдиної системи громадського обслуговування населення, дорожньої мережі, інженерно-транспортної інфраструктури, інженерної підготовки і благоустрою, цивільного захисту території та населення від небезпечних природних і техногенних процесів, охорони земель та інших компонентів навколишнього природного середовища, формування екомережі, охорони і збереження культурної спадщини та традиційного харак-

теру середовища населених пунктів, а також послідовність реалізації рішень, у тому числі етапність освоєння території (ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»). Також відомості про водно-болотну екосистему включають до проектних рішень комплексного плану (ч. 10 ст. 16-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності») [18].

Висновки. Узагальнюючи, зазначимо, що результат, якого досягнуто Україною впродовж останніх років щодо визнання певних водно-болотних угідь територіями міжнародного значення, свідчить про актуальність потреби їх збереження від руйнування і на території нашої країни, і у світовому вимірі. Саме положення Рамсарської конвенції є щодо цього основоположними і спонукають до забезпечення збереження водно-болотних угідь та їхньої флори й фауни «шляхом поєднання далекоглядної національної політики зі скоординованою міжнародною діяль-

ністю». Однак потрібно зважити на те, що узгоджувальні процедури в Рамсарському Секретаріаті щодо віднесення водно-болотних угідь України до рамсарських можуть бути доволі тривалими.

Сьогодні у вітчизняному законодавстві хоча й закріплено положення, на підставі яких можна вважати, що всі водно-болотні угіддя в Україні є частиною її земель, які за основним цільовим призначенням відносяться до земель водного фонду, проте наявна потреба в закріпленні законодавчих положень щодо розмежування понять «водно-болотні угіддя міжнародного значення», «водно-болотні угіддя загальнодержавного значення» та «водно-болотні угіддя місцевого значення». Водночас водно-болотні угіддя України, яким на основі Рамсарської конвенції присвоєно статус міжнародного значення, є важливими водними об'єктами, відомості про які потрібно брати до уваги під час складання містобудівної документації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів від 02.02.1971 р. (З поправками, унесеними Паризьким протоколом від 03.12.1982 р. та Ріджинськими поправками від 28.05.1987 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text
4. Водно-болотні угіддя для збалансованого розвитку міст. *Офіційний сайт Ніжинської районної ради*. 2018. 31 січ. URL: <https://nizhyn-rayrada.cg.gov.ua/index.php?id=281893&tp=page>
5. Фролова Н.В. Поняття водно-болотних угідь та їх класифікація. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 227–234.
6. В Україні під захистом Рамсарської конвенції опинилося одразу 11 територій. *Сайт WWF*. 2019. 30 серп. URL: <https://wwf.ua/?uNewsID=352410>
7. Всесвітній день водно-болотних угідь. *Державне агентство водних ресурсів України. Держводагентство Офіційний сайт*. 2021. 02 лют. URL: <https://www.davr.gov.ua/news/vsesvitnij-den-vodnobolotnih-ugid>
8. 2 лютого – Всесвітній день водно-болотних угідь. *Хмельницька обласна державна адміністрація. Офіційне інтернет-представництво*. 2021. 02 лют. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/?p=88486>
9. Офіційно визнані Рамсарською конвенцією. *Природно-заповідний фонд України*. URL: <http://pzf.menr.gov.ua>
10. Про участь України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів : Закон України від 29 жовтня 1996 р. № 437/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437/96-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Всесвітній день водно-болотних угідь. *Сайт «Екологія-Право-Людина»*. 2016. 02 лют. URL: <http://epl.org.ua/announces/vsesvitnij-den-vodno-bolotnykh-uhid-2/>
12. Про Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення: постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2002-%D0%BF#Text>
13. Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2002-%D0%BF#Text>
14. Ukraine designates eleven Ramsar Sites. *Сайт Ramsar*. 2019. 5 Sept. URL: <https://www.ramsar.org/news/ukraine-designates-eleven-ramsar-sites>
15. Про погодження надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р. № 147-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/147-2011-%D1%80#Text>
16. Про погодження надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 вересня 2011 р. № 895-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2011-%D1%80#Text>
17. Генеральна схема планування території України, затверджено Законом України від 7 лютого 2002 р. № 3059-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text>
18. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>